

ภูมิปัญญาสาธารณะทางพระพุทธศาสนา

BUDDHISM PUBLIC WISDOM

Received: May 29, 2020

Revised: Aug 15, 2020

Accepted: Aug 27, 2020

พระครูปลัดดิลกวัฒน์(ชุมพร)^{1*} ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา² ฝ่องพรรณ เกิดพิทักษ์³
Prakrupaladdilokwat (Chumporn)^{1*} Prasarn Malakul Na Ayudhaya² Pongpan Kirdpitak³

^{1*-3}จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาศักยภาพมนุษย์, มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
^{1*-3}Psychology for Developing Human Potentials, Kasem Bundit University

*Corresponding Author, E-mail: watarunoffice@gmail.com

บทคัดย่อ

ภูมิปัญญาสาธารณะทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์ ที่ถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเลื่อมใสศรัทธา เห็นคุณค่า คุณประโยชน์ และสามารถนำความรู้ ความเชื่อ และประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้ไปปฏิบัติขยายผลให้เกิดประโยชน์ ซึ่งมีองค์ประกอบคือ ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความคิด ร่วมกับความเห็น ความสามารถ และความฉลาด มีไหวพริบ ซึ่งภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนานั้นช่วยให้เกิดความสงบสุข ให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และช่วยสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์ สังคม กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ บทความวิชาการนี้ได้นำเสนอภูมิปัญญาสาธารณะทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ 3 ด้าน คือ ด้านประวัติความเป็นมา ด้านปูชนียสถานและถาวรวัตถุ และด้านจารีตประเพณี โดยภูมิปัญญาสาธารณะทางพระพุทธศาสนานี้จะเป็นพื้นฐานที่จะช่วยเพิ่มพูนความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาสาธารณะ

Abstract

A public wisdom in Buddhism referred to Buddhism belief derived from experiences garnered and passed on to cultivate faith, awareness of value and benefit, and competence to extend learned knowledge, belief and experience for the growth of people in the community. The public wisdom consisted of knowledge, belief, value and concepts venerated faithfully with opinion, capability and wit. Buddhism wisdom inspired peace, self-reliant and balance between human beings, society and natural environment. This academic paper presented Buddhism public wisdom in 3 dimensions namely: history, place of worship and permanent structures, and tradition with the purposes that. Buddhism public wisdom would be the foundation to maintain Buddhism comprehension and sustainable existence.

Keywords: buddhism, public wisdom.

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย เป็นสถาบันหลักของสังคมไทยที่มีส่วนช่วยให้สังคมไทยมีความสันติสุข ช่วยสร้างเสริมคุณธรรม จริยธรรมและศีลธรรม ตลอดจนวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนายังมีอิทธิพลครอบคลุมวิถีในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน และยังเป็นสถาบันที่ค้ำจุนสังคม อันเนื่องมาจากศาสนามีส่วนในการจัดระเบียบให้กับสังคมโดยทั้งทางตรงและทางอ้อม (สมภาร พรหมทา, 2546, น. 25) จึงเป็นสถาบันที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของบุคคล และการคงอยู่ของสังคม ซึ่งในประเทศไทยมีผู้นับถือศาสนาพุทธถึงร้อยละ 93.5 (สำนักงานสถิติ, 2561) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต, 2556) ได้อธิบายและให้เหตุผลความสำคัญของพุทธศาสนา ไว้ดังนี้ คือ

1. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทย
2. พระพุทธศาสนาเป็นแกนนำและเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย
3. พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจ ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่ชนชาวไทย
4. พระพุทธศาสนาเป็นหลักการที่ช่วยดำรงรักษา เสรีภาพในการนับถือศาสนา
5. พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันคู่ชาติไทย
6. พระพุทธศาสนาสอดคล้องกับลักษณะนิสัยของคนไทยที่รักความเป็นอิสระเสรี
7. พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งสำคัญที่หล่อหลอมเอกลักษณ์ของชาติไทย
8. พระพุทธศาสนาเป็นมรดกและเป็นคลังสมบัติอันล้ำค่าของชนชาติไทย
9. พระพุทธศาสนาเป็นหลักแนวทางในการพัฒนาชาติไทย
10. พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งของดีมีค่า ที่ชนชาติไทยมอบให้แก่อารยธรรมของโลก

พระพุทธศาสนามีบทบาทและความสำคัญ ในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน หลักคำสอนของพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตคนไทยช่วยให้ผู้ประพฤติปฏิบัติเกิดความสุขและความสำเร็จในการดำรงชีวิต พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทและมีความสำคัญต่ออดีต ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม อันเป็นวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของคนไทยในด้านต่าง ๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ความหมายและความสำคัญของภูมิปัญญาสาธารณะ

ภูมิปัญญา (wisdom) เป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งดำรงอยู่ได้ยาวนานและมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่ง จึงปรากฏว่ามีภูมิปัญญาอยู่เป็นจำนวนมาก ภูมิปัญญาเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญ และพัฒนาการของคนในชาติ ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาเป็นสิ่งละเอียดอ่อน ชาติที่เจริญมีสังคมที่สงบสุขร่มเย็นไม่ระส่ำระสายและมีความเป็นอิสระจึงจะสามารถสร้างสรรค์ และสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้

การกล่าวถึงเรื่องภูมิปัญญา มักจะหมายถึงสิ่งที่เป็นามธรรมส่วนปลายสุดของสถาบันสังคม (social institution) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมแต่ละสังคม และสถาบันสังคมนั้นจะต้องดำรงอยู่คู่กับกลุ่มคน ซึ่งเรียกว่าองค์การทางสังคม (social organization) องค์การทางสังคมนี้ดำรงตนเป็นเอกเทศไม่ได้จำต้องมีสถาบันสังคมเป็นองค์ประกอบที่เหนียวแน่น สถาบันสังคม และองค์การทางสังคมนี้เมื่อผนึกเข้าด้วยกันเป็นหน่วยรวมอันเดียวกันแล้วมีชื่อเรียกว่า โครงสร้างทางสังคม social structure) ซึ่งสามารถแยกเป็นส่วนต่าง ๆ ตามหน้าที่เฉพาะได้ แต่ละส่วนมีหน้าที่เฉพาะเรียกว่า หน่วยทางสังคม (social unit) ดังนั้นแต่ละหน่วยทางสังคมประกอบด้วยคนหลายคน และระเบียบแบบแผนสำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติของคนเหล่านั้น หากจะทำให้

ชัดเจน แต่ละหน่วยทางสังคมประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ 1) ตำแหน่งทางสังคม 2) หน้าที่ 3) แบบแผนพฤติกรรม ซึ่งประกอบด้วย ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม และ 4) องค์วัตถุ จากโครงสร้างของหน่วยสังคมนี้ ความรู้ระดับเรื่องภูมิปัญญาเป็นเนื้อหาสาระส่วนหนึ่งหรือหลาย ๆ อย่างผสมผสานกัน จึงกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง อาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษา และวัฒนธรรม (เรื่องเดช ปิ่นเขียนชัย, 2542, น. 1-5)

สำหรับการให้ความหมายของ ภูมิปัญญา มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554, น. 619) ให้ความหมายคำว่า ภูมิปัญญาว่า หมายถึงพื้นฐานความรู้ความสามารถ

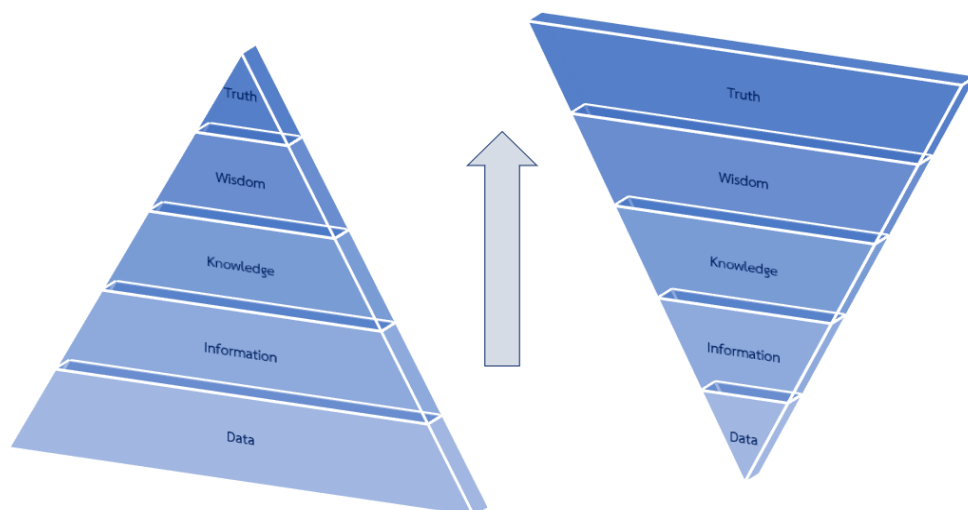
พัทธา สายหู (2534, น. 109) ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาไว้ว่า คือ ความรู้ ความคิด ที่ได้สั่งสมไว้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2543, น. 3) ให้ความหมายคำว่า ภูมิปัญญา ว่าหมายถึง ความรู้และความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหา ป้องกันปัญหา

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540, น. 4) กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ทรัพย์สินทางปัญญาอันล้ำค่าของท้องถิ่น หรืออีกนัยหนึ่งว่า เป็นพื้นฐานความรู้ ความสามารถของบุคคลในท้องถิ่น และความสัมพันธ์กับแบบแผนการดำรงชีวิต ที่ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อม และกระบวนการทางสังคมเสมือนเป็นแกนหลักของการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2553, น. 2) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญา คือ องค์ความรู้ที่จัดเป็นนามธรรม ได้แก่ ความรู้ ความคิด เทคนิค วิธีการ สูตร เคล็ดลับ กระบวนการ ขั้นตอน ศาสตร์ หรือองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์การศึกษา อบรม การลงมือปฏิบัติ การวิจัย การทดสอบ หรือเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ความรู้จนกระทั่งตกผลึกเป็นความรู้ใหม่ และถูกถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน สังคม ผ่านการพิสูจน์ให้เห็นคุณค่าที่แท้จริงและเกิดการยอมรับอย่างกว้างขวาง

Jashapara (2011, p. 19) ได้กล่าวว่า Wisdom หรือ ภูมิปัญญา นั้นพัฒนามาจากการที่มนุษย์เราได้รับข้อมูล (Data) จำนวนหนึ่ง กลั่นกรองเป็นสารสนเทศ (Information) ซึ่งต่อมากลายเป็นความรู้ (Knowledge) สรุปเป็นภูมิปัญญา (Wisdom) และความจริง (Truth) ในที่สุด ดังภาพประกอบที่ 1

ภาพประกอบที่ 1 ข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ ภูมิปัญญา และความจริง (Jashapara, 2011, p. 19)

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ ความเชื่อที่เกิดจากการพิสูจน์ข้อเท็จจริง การสั่งสมประสบการณ์ ด้วยการลงมือปฏิบัติ การศึกษาอบรม การทดสอบ ที่ตกผลึกเป็นความรู้ใหม่ที่เกิดการยอมรับอย่างกว้างขวางและได้รับการถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน และสังคม

สำหรับคำว่าสาธารณะ (public) หมายถึง การเกี่ยวข้องกับผู้คนโดยทั่วไป (Cambridge, 2019)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) ให้ความหมายคำว่า สาธารณะ ว่าหมายถึง เพื่อประชาชนทั่วไป

สาธารณะ หมายถึง เกี่ยวกับสาธารณชน สังคมส่วนรวม, ซึ่งกระทำ แสดงออกเพื่อสังคมส่วนรวม, ที่เปิดแก่สาธารณชน, เกี่ยวกับการบริการชุมชน ของชาติ, สาธารณชน ชุมชน รัฐ ชาติ, กลุ่มคนที่มีความสนใจร่วมกัน (จุฬาริชาต, 2562)

สรุป คำว่าสาธารณะ หมายถึง เกี่ยวกับผู้คนโดยส่วนรวม

ดังนั้น คำว่า ภูมิปัญญาสาธารณะ จึงหมายถึง องค์ความรู้ทั่วไป ที่เกิดจากการพิสูจน์ข้อเท็จจริง หรือการสั่งสมประสบการณ์ ด้วยการลงมือปฏิบัติ การศึกษาอบรม การทดสอบ ที่ตกผลึกเป็นความรู้ใหม่ที่เกิดการยอมรับอย่างกว้างขวางและได้รับการถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน และสังคมโดยส่วนรวม

ภูมิปัญญาสาธารณะ มีความสำคัญต่อสังคม (นิคม ชมพูลง, 2548, น. 8) ดังนี้คือ

1. ทำให้เกิดความสงบสุขในชุมชนและสังคม หรือในระดับบุคคลคือส่วนตัวของชาวบ้านเอง และสามารถประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม
2. ทำให้คนในชุมชนและสังคมพึ่งพาตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ประเพณี ซึ่งเป็นการลดการพึ่งพาสังคมภายนอก
3. เป็นการช่วยสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้อย่างยั่งยืนและช่วยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในสังคมให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย
4. ใช้ในการกำหนดแนวทางการทำงานของกลุ่ม หรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ให้สอดคล้องและผสมผสานกลมกลืนกับวิถีของชาวบ้าน
5. ทำให้รู้จักท้องถิ่น รักและภาคภูมิใจในท้องถิ่น เป็นการเชื่อมโยงความรู้ระหว่างภูมิปัญญา กับความรู้สมัยใหม่

จากการศึกษาความสำคัญและประโยชน์ของภูมิปัญญาสาธารณะ จากนักวิชาการข้างต้น ผู้นิพนธ์ขอสรุปความสำคัญและประโยชน์ของภูมิปัญญาสาธารณะว่า ช่วยให้เกิดความสงบสุข ความสามัคคีในหมู่สมาชิกในชุมชนในสังคม ให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และช่วยสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์ สังคมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทำให้สมาชิกในสังคมรู้จัก รัก และภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน

องค์ประกอบและลักษณะของภูมิปัญญาสาธารณะ

องค์ประกอบของภูมิปัญญานั้น เอี่ยม ทองดี (2539, น. 5-6) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาสาธารณะ มีลักษณะเป็นนามธรรมอย่างน้อยต้องประกอบด้วย ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาด ไหวพริบ ซึ่งสามารถอธิบายรายละเอียดดังนี้ คือ

1. ความคิด เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ที่เรียกว่า cognitive system ซึ่งประกอบด้วยระบบสมอง ระบบประสาท และต่อมต่าง ๆ ทำหน้าที่คิดให้แก่วิถีชีวิต และนักมานุษยวิทยาเชื่อว่าทำงานอยู่นอกเหนือจากการบงการของร่างกาย ทั้งส่วนที่เป็นจินตนาการรวมถึงผลของการวิเคราะห์และสังเคราะห์จาก

สภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม วัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งสำคัญหรือที่มาของความรู้อันเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

2. ความรู้ มีการนำมาใช้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น องค์ความรู้ ภูมิรู้ ปรากฏอยู่ในแนวคิด ทฤษฎี ญาณวิทยาที่ว่าด้วยทฤษฎีแห่งความรู้ การสืบค้นกำเนิดแห่งความรู้ และธรรมชาติของความรู้ การหาคำตอบว่าตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าความรู้เป็นเพียงการพิจารณาเทียบเคียง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงและยังสืบค้นความรู้เรื่องกาล (time) พื้นที่ (space) เนื้อสาร (substance) สัมพันธภาพ (relation) และความเป็นเหตุเป็นผล (causality) หมวดหมู่ (category) ซึ่งทำให้ความรู้ หรือองค์ความรู้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของภูมิปัญญาที่กล่าวข้างต้น

3. ความเชื่อ เป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของสังคมมนุษย์ ที่แต่ละกลุ่มมีความเชื่อแตกต่างกันไป ซึ่งความเชื่อก็คือความศรัทธาหรือยึดมั่นถือมั่น เป็นแกนสำคัญในการดำเนินชีวิตและความมั่นคงของสังคม ความเชื่อมีอยู่หลายระดับทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันอันเป็นความเชื่อโดยทั่วไป และความเชื่อที่เกี่ยวกับวิญญาณ โลกนี้ โลกหน้า ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ บาป บุญ คุณ โทษ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในภูมิปัญญา

4. ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ ความปรารถนาอยากจะมี อยากจะเป็นที่ยกย่อง สรรเสริญ หรือเป็นสิ่งที่บังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ มีความรักและมีความสุขเมื่อได้เห็นหรือได้สิ่งเหล่านั้นมา ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดรูปแบบพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ภายใน และแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะต่าง ๆ ทางกาย วาจา และความคิด โดยสรุปค่านิยมเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญา เป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมของบุคคลแต่ละสังคม

5. ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือชุมชน ได้พิจารณาและใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้ว จึงลงมติตัดสินใจ ว่าควรแสดงออกในลักษณะอย่างไร เช่น เห็นด้วย ยอมรับ ทำตาม ร่วมมือ กระทำ ดำเนินการ หรือปฏิเสธ ด้วยเห็นว่าดี ชั่ว เหมาะสม ไม่เหมาะสม เป็นบาป เป็นบุญ เป็นต้น ซึ่งความเห็นในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่มีผลสำคัญต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาทั้งกาย วาจา และจิตใจ

6. ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคล ในลักษณะเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า “พรสวรรค์” โดยแต่ละคนหรือชุมชนย่อมจะต้องมีความแตกต่างกัน เช่น การที่บางคนสามารถปาฐกถาได้ดี ซึ่งถือว่าเป็นผลมาจากความสามารถที่มีอยู่ในบุคคลนั้น ๆ ฉะนั้นความสามารถจึงเป็นภูมิปัญญาอีกประการหนึ่ง

7. ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ในจิตใจ หรือจิตวิญญาณ เป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้แก้ไขป้องกัน ควบคุมเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่ให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นหรือให้เป็นไปตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ

ดังนั้น องค์ประกอบของภูมิปัญญาจึงมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ เกิดคุณค่า เกิดความภาคภูมิใจ ความคิดที่เกิดจากการจินตนาการจากสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในสังคม ความรู้อาจเกิดจากภูมิความรู้ที่ได้จากการทดสอบ ทดลองหลายครั้งจนได้ความรู้ที่แท้จริง ความเชื่ออันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตและจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้อง ค่านิยมที่คนในสังคมให้การยกย่องเชิดชูว่าเป็นสิ่งดีงาม ควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้มีการสืบทอดแก่ลูกหลาน ความเห็นที่เกิดจากการพิจารณารอบคอบจากชุมชนจนเกิดการยอมรับด้วยความจริงใจ ความสามารถอันเกิดจากพรสวรรค์หรือจากการฝึกฝนจนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ ความฉลาดไหวพริบ การแก้ไขก็เช่นกัน ย่อมเกิดขึ้นจากจินตนาการ ความรู้ ความสามารถ

ความเชื่อ และค่านิยม การสั่งสมประสบการณ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จนสามารถสร้างองค์ความรู้และสังเคราะห์ใหม่ให้มีความก้าวหน้าและนำมาใช้งานได้ดีมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เสรี พงศ์พิศ (2536, น. 45) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาการดำเนินการชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวัน

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่นการทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรีและอื่น ๆ ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก คนกับสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ

2) ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน

3) ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหมด

ทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ ชีวิตที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญา

ประเวศ วะสี (2550, น. 16) ได้สรุปลักษณะของภูมิปัญญาไว้ 4 ลักษณะดังนี้

1. มีวัฒนธรรมเป็นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์

2. มีการบูรณาการ ทั้งในเรื่อง กาย ใจ สังคม สิ่งแวดล้อม

3. มีความเชื่อเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งและสูงส่ง

4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุ

ภูมิปัญญามีลักษณะ วัฒนธรรมเป็นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มีการบูรณาการ ทั้งในเรื่อง กาย ใจ สังคม สิ่งแวดล้อม มีความเชื่อเชื่อมโยงไปสู่นามธรรม เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุ และมีองค์ประกอบ คือ ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ร่วมกับความเห็น ความสามารถและความฉลาด ไหวพริบ

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาสาธารณะ ประกอบไปด้วย ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาด ไหวพริบของสมาชิกหรือหน่วยในสังคม

ภูมิปัญญาสาธารณะทางพระพุทธศาสนา

ประเทศไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นชนชาติที่นับถือพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามีอิทธิพลครอบคลุมวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยในทุกด้าน อีกทั้งมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านขนบธรรมเนียม ศิลปกรรมและวรรณกรรมตลอดจน การดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมไทย จนพระพุทธศาสนาได้เข้ากลมกลืนอยู่ในชีวิตของถึงขั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชีวิตคนไทย (ยุธนา พูนเกิดมะเริง, 2561) รวมทั้งเป็นศูนย์รวมจิตใจ ทำให้เกิดความสามัคคี เป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรม และนอกจากพระพุทธศาสนาจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชนชาติไทยมีศิลปวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้ามาในอดีตแล้วยังคงเป็นสถาบันหลักและเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมไทยอยู่แม้ในปัจจุบัน พระพุทธศาสนาเท่าที่คนไทยเราเกี่ยวข้องอาจแยกได้เป็น 2 ด้านคือ ด้านที่เป็นพระธรรมวินัย หรือที่เรียกว่าพุทธธรรม และด้านที่เป็นวัฒนธรรม พุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัย และพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรม ต่างก็สัมพันธ์อิงอาศัยกันและกัน กล่าวคือการที่พระพุทธศาสนากลายเป็นศาสนาของไทย เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตไทยได้ก็เพราะได้สะสม สืบทอด แทรกซึมเข้าไปในชีวิตจิตใจของคนไทยทั่วไปจนกลายเป็นวัฒนธรรมของไทย แต่ในเวลาเดียวกัน พระพุทธศาสนา ฝ่ายธรรมวินัยก็เป็นหลักกลาง หรือเป็นมาตรฐานสำหรับทบทวนตรวจสอบว่า

พระพุทธศาสนาฝ่ายวัชรธรรมเข้าใกล้หรือถอยห่างออกไปจากหลักการที่แท้จริงของศาสนาและเป็นแหล่งซึ่งอำนวยการ เนื้อหาสาระสำหรับปรับหรือช่วยดึงพระพุทธศาสนาฝ่ายวัชรธรรมให้เข้าสู่หรือใกล้เข้าสู่หลักการที่แท้จริงของพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาประเภทของวัดในประเทศไทย พบว่าวัดที่มีศักดิ์เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีราชวรมหาวิหารที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นวัดที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ จำนวน 150,000 คน และเพิ่มขึ้นร้อยละ 12.50 ต่อปี โดยเพิ่มมูลค่าการท่องเที่ยว เพิ่มรายได้ และพัฒนาการท่องเที่ยวเน้นฐานเศรษฐกิจที่ยั่งยืน จึงมีแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเกี่ยวกับการพัฒนามาตรฐานการบริการ และบุคลากรการท่องเที่ยวสู่สากล แต่ก็ยังเกิดปัญหาการขาดมาตรฐานการบริการ และบุคลากรการท่องเที่ยวสู่สากล เพื่อตอบสนองความต้องการให้กับนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2557) ซึ่งจากการศึกษาพบว่าปัญหามาตรฐานคุณภาพบริการธุรกิจการท่องเที่ยวของวัดอรุณราชวรารามให้ไ้ระดับมาตรฐานสากล ทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะ และความเป็นมืออาชีพในการให้บริการ มีปัญหาต่าง ๆ ดังนี้ 1) ด้านการเงินและทรัพยากร 2) ด้านคุณภาพการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว 3) ด้านการเรียนรู้และพัฒนาเครือข่าย และ 4) ด้านกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการเกี่ยวกับความรู้เพื่อเป็นการตอบสนองคุณภาพในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวจึงเป็นส่วนสำคัญที่ต้องอาศัยคนในชุมชนซึ่งเป็นตัวแทนในการเผยแพร่ความรู้ รวมถึงการนำภูมิปัญญาที่อยู่ในตัวบุคคลของชุมชนแขวงวัดอรุณ เพื่อจัดทำเป็นสื่อสารสนเทศ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการยกระดับคุณภาพในการให้บริการนักท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดอรุณราชวรารามทั้งแบบออนไลน์และออฟไลน์

ภูมิปัญญาสาธารณะทางพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ดังนี้ คือ 1) ด้านประวัติความเป็นมาได้แก่ ประวัติความเป็นมาของวัดอรุณราชวราราม 2) ด้านปูชนียสถานและถาวรวัตถุ ได้แก่ พระอุโบสถ พระประธาน พระปรางค์ ชุ่มและใบเสมาพระอุโบสถ รูปยักษ์ยืน มณฑปพระพุทธบาทจำลอง ประตูล้อมรอบอุโบสถ อนุสาวรีย์ธรรมเจดีย์ และรูปนายนเรศวร และ 3) ด้านจารีตประเพณี ได้แก่ ขบวนพยุหยาตราทางชลมารคอัญเชิญพระแก้วมรกต ขบวนพยุหยาตราทางชลมารคเสียบพระนคร ขบวนพยุหยาตราทางชลมารคในพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน “28 ธันวา วันพระเจ้าตากสินมหาราช” และลอยกระทงที่วัดอรุณ ซึ่งภูมิปัญญาสาธารณะทางพระพุทธศาสนาทั้ง 3 ด้านนั้นประกอบไปด้วย ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความคิดร่วมกับความเห็นจะช่วยให้เกิดความสงบสุข ให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ และจะเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยเพิ่มพูนความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป

คุณค่าของภูมิปัญญาสาธารณะอยู่ที่ การที่บรรพบุรุษได้สืบทอด สร้างสรรค์มาอย่างต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบันทำให้เกิดความรัก และความภาคภูมิใจ ร่วมกันเผยแพร่ สืบสานโบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประเพณี ความรู้ ความเชื่อและความศรัทธาเกี่ยวกับวัดอรุณราชวรารามให้คงอยู่สืบไป

ซึ่งจากการศึกษาภูมิปัญญาสาธารณะพบว่ายังมีความน่าสนใจอีกมาก โดยเฉพาะภูมิปัญญาสาธารณะทางพระพุทธศาสนา จึงควรมีการศึกษาและทำงานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาสาธารณะทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบเพื่อนำสิ่งที่ค้นพบมาใช้พัฒนาภูมิปัญญาสาธารณะของชุมชน และประเทศชาติให้มีความทันสมัยและเกิดการพัฒนาภูมิปัญญาสาธารณะให้คงอยู่คู่สังคมไทยสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- จุฬาริทยานุกรม. (2562). <http://www.chulapedia.chula.ac.th/index.php?title>
- ประเวศ วะสี. (2550). ระบบการเรียนรู้ใหม่ไปให้พ้นวิกฤตแห่งยุคสมัย. สวนเงินมีมา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2556). ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ. ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พิทยา สายหู. (2534). การพัฒนาวัฒนธรรมบนพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้านและศักยภาพของชุมชน. ใน การสัมมนาทางวิชาการ เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- นิคม ชมพูลง. (2548). ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การเรียนรู้. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กลุ่มนิเทศติดตามประเมินผล การจัดการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1.
- ยุทธนา พูนเกิดมะเริง. (2561). พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย. มิตรภาพการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. สำนักพิมพ์นานมี บุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- เรืองเดช ปันเขียนชัย. (2542). นิทานพื้นบ้านลาว. สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมภาร พรหมทาส. (2546). กิณ: มุมมองของพุทธศาสนา. วารสารพุทธศาสนศึกษา, 10(3), 6-105. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jbscu/article/view/170201>
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2543). ทฤษฎีสังคมวิทยา. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2561). <http://www.nso.go.th/sites/2014/Pages/News/2561/N21-09-61-1.aspx>
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2553). ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561). สำนักพิมพ์พริกหวานกราฟฟิค.
- เสรี พงศ์พิศ. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. พิมพ์ครั้งที่ 2. อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). ภูมิปัญญาชาวบ้าน 4 ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เอี่ยม ทองดี. (2539). ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการปลูกฝังพฤติกรรมทางจริยธรรม. วารสารภาษาและวัฒนธรรม, 15(1), 59-73.
- Cambridge. (2019). <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/public>
- Jashapara, Ashok, (2011). Knowledge management: an integrated approach (2nd ed.). Pearson Education.

.....